

SZÉP ÚJ VILÁG // SCHUBERT GUSZTÁV

Alvajárók Utópiában



ALDOUS HUXLEY KILENCVEN ÉVE VETETTE PAPIRRA A XX. SZÁZAD EGYIK LEGKÜLÖNÖSEBB JÖVŐVÍZIÓJÁT. A FILMRE NEHEZEN ADAPTÁLHATÓ ESSZÉREGÉNNYEL LEGUTÓBB A NETFLIX PRÓBÁLKOZOTT.

A jövő azé, aki megműveli. Aki utópiát ír, legalábbis így képzeli, legyen a földi siralomvölgyből menekülni igyekvő hedonista álmodozó, szenvedélyes világmegváltó vagy akár a jövő mérnöke, a holnapot körzővel, vonalzóval megtervező hidegfejű és magabiztos társadalomtudós. Aldous Huxley, az 1920-as, 30-as évek egyik legműveltebb, legszellemesebb írástudója, a szebb jövőről álmodozók egyik csoportjába sem tartozott. A *Szép új világ* írója már Bergyajevtől kölcsönzött mottójával figyelmezteti önmagát és olvasóit az álmodozás veszedelmes voltára. „Úgy tetszik, az utópiák sokkal inkább megvalósíthatóak, mint ahogyan azt hiszik... Az élet az utópiák felé halad. S voltaképpen egy sokkal nyugtalanítóbb kérdés előtt találjuk magunkat: hogyan kerüljük el határozott megvalósulásukat?” A mottó egyben műfaji jelzet is a könyvet forgatóknak, „szép új világról” fognak ugyan olvasni, mint minden utópiában, de fölöttébb szokatlan fénytörésben. Minden utópista filozófus vagy regényíró egy jobb és boldogabb társadalomról álmodik, de Huxley álma éber álmom. Szép új világa – boldog világ. Csak épp a könyv minden mondata mögött ott fészkelődik a kérdés, hogyan lehet mindezt az áldást elkerülni?

Lássuk tehát, miféle boldog Seholozságtól lesz igencsak boldogtalan a róla fantáziáló író és a nyomában álmétködő olvasó. Van min ámuldoznia, mert Huxley Világállamában a szűkölködők

minden ősi vágyalma megvalósult. Igaz, nem kevés súlyos mellékhatással.

A rendíthetetlen boldogság utópiáját a sokkhatás szülte. Az A.F. 141-ben kitört Kilencéves Háború és az azt követő Nagy Gazdasági Összeomlás. Ennek részleteiről csak futólag értesülünk, de a trauma nyomán felépített társadalom intézményeit és szokásait részletesen bemutatja az író. A történet A.F. („After Ford”) 632-ben indul. A hagyományos társadalomból a háború után kimetszettek, kidobtak mindent, ami a világégéshez vezetett.

Az egoizmussal, féltelen bírvágygal, irigységgel, önpusztító szenvedélyekkel, agresszióval, gyűlölettel, kis és nagy zsarnokokkal, véres háborúkkal teli „csúf régi világ” helyébe egy békés, „bombabiztos”, érdekelletétektől és viszálykodástól mentes jóléti társadalmat álmodtak meg, ahol az erőszak, a bűnözés, a háború, az inség és a betegség ismeretlen fogalmak.

A „szép új világ” lefőbb alapelvei – „Közösség, Azonosság, Állandóság” – ezt a kiegyensúlyozott nyugalmat hivatottak garantálni. Csakhogy e végcélokért a gyakorlatban súlyos árat kellett fizetni, mert mind a konzervatív értékekkel (Isten, Haza, Család), mind a polgári forradalom ideáival (Szabadság, Egyenlőség, Testvériség), mind a homo sapiens természetével szembe mentek. A Világállamban nincs Isten, vagy ha van is, az már nem a Biblia istene, helyére az ipari tömegtermelés „feltalálója” Henry Ford („Our Ford!”) lépett. Nincs haza: a Világállam 10 egyenrangú zónára oszlik. Nincs család: merthogy az alapítók szerint minden

rossznak a családi zsarnokság az ősforrása. („A mi Freudunk volt az első, aki rámutatott a családi élet elképesztő veszedelmére.”) És emiatt – ez a leglidércesebb ebben a falanszterben – többé szülők sincsenek, se apa, se anya, mert immár minden embrió lombikból „születik”. A „anya”, „szülés”, „születés” obszcén és tilalmas kifejezések, mert egy ősi „állati-as” állapotra emlékeztetik a szép új világ lombikból „lefejtett” lakóit.

A regény első fejezetében Huxley végigvezet bennünket a Belső-Londoni Keltető és Kondicionáló Központ részelein, ahol megalapozzák a szép új világ stabilitását. A családokban és az állami iskolákban folyó nevelés végeredménye bizonytalan, ha viszont a magzat *in vitro* a Keltető futószalagjain előrehaladva növekszik („napi nyolc méteres sebességgel, összesen 267 napig”), akár különféle fizikai és kémiai behatásokkal befolyásolni lehet testi és szellemi adottságait. Itt dől el, ki milyen kasztba kerül, Alfa, Béta, Gamma, Delta vagy Epszilón lesz-e. Vagyis a szabad akaratnak a születés (értsd: „lefejtés”) pillanatában vége: a szép új világ minden tagjának sorsa eleve meghatározott. Egyik kasztból a másik kasztba átlépni nem lehetséges, nem törvény tiltja, hanem a magzati kondicionálással kialakított biológiai adottságok. A kasztrendszer lényegében a társadalmi munkamegosztásra épül, az Alfák az irányítók a többiek a végrehajtók. „És vízvonat állatiak boldogok?” – csodálkozik a civilizált világba vetődő John Savage, aki Voltaire civilizálatlan, de tiszta erkölcsű Vademberét testesíti meg Huxley utópiájában. Vitapartnere, Mustapha Mond, a tíz világellenőr egyike, felvilágosítja, hogy mindenki tökéletesen elégedett, akkor lennének boldogtalanok, ha más kasztba kerülnének. A kondicionálás ugyanis csecsemő és kisgyermekkorban is folytatódik, részben Pavlov kísérletei, részben a hipnópédia segítségével. És ha valami sötét gondolat mégis megzavarná a boldogságot, jöhet a szabadszerelem vagy a stresszoldó szóma. („Már egy köbcenti helyrebiccenti!”)

A Világállam alapzata tehát a modern tudomány. Amikor a szerző a *Visszatérés a szép új világba* című 1958-as esszékötetében felmérte, hogy közelebb került-e utópiájához a világ, azt mindenesetre elégtétellel állapíthatta meg, hogy a genetika, az agy biokémiája, a

mesterséges tudatmódosítószerek kutatása – ahogy megjósolta – igencsak előrehaladt, de ment-e előre általuk a világ? Ment, de nem feltétlenül jó irányba: „Az egyén genetikai tipizálása egyelőre még lehetetlen, de a Nagy Kormány és a Nagy Üzlet vagy már magáéknak tudhatja, vagy hamarosan kifejleszti a *Szép új világban* leírt elmemanipuláló módszereket...” „Soha nem manipulált ilyen kevés ember ilyen sokat.”

Huxley esszéíróként zseniális, regényírói tehetsége szerényebb, a *Szép új világ* nem igazán jól megírt regény, Orwell 1984-e lélekrajzában, stílárís és dramaturgia szempontból messze felülmúlja. Orwellnek persze könnyebb dolga volt, ő nem a boldog jövőről írt, hanem a boldogtalanságról. Írói szempontból a disztópia szükségszerűen izgalmasabb és tágasabb, mint az utópia. Ezzel szembeesíti a rendkívül művelt világellenőr a Vadembert: „nem lehet tragédiákat írni társadalmi instabilitás nélkül”. Ahol kiktatják a szabad akaratot, ott eltűnik az egyéniség is, anélkül pedig sem művész, sem művészet nem létezhet. Film ugyan még készül Ford Után 632-ben is, de a „tapinak” már semmi köze Buñuel, Bergman vagy épp Tarantino filmjeihez. A „tapi” virtuális volta ellenére tökéletesen élethű testi élmény, de hősei, története, lelke nincs. Ahogy a *Szép új világ* szereplői sem rendelkeznek ezzel az aprósággal, ezért történetük sem nem tragikus, sem nem komikus, és cseppet sem változatos. Az utópiákban a boldogság ára a sors és az egyéniség elvesztése, ha minden vágyad teljesül, nem tudsz már vágytíni semmire. Életed üressé válik, és azt sem tudod, miért. A „boldo-

gok szigetét” nem hús-vér emberek, hanem alvajárók lakják, csak akkor lesz izgalmas, elmesélhető történetük, ha valamelyikük felébred. A legtöbb rendhagyó, „boldogtalan” utópia épp ezért az ébredésről szól. Lehetőleg egy férfi és egy nő párhuzamos ébredéséről és a feleszmélés bűnében egymásra találásáról. Ez ugyan megtörténik Huxleynél is, csak hogy Bernard és Lenina sehogysem képes egymásra hangolódni, így hamar elszáll a romantikus szerelem esélye. A *Szép új világ* minden adaptációja igyekszik őket összehozni, a Leonard Nimoy 1998-as változatában ez olyannyira sikerül, hogy még gyerekek is születnek, ugyanez történik a legújabb tévésorozatban, de ott Lenina nem a fölöttébb ellenszenves Bernarddal vonul ki a civilizációból, hanem a Vademberrel.

A *Szép új világ* izgalmas esszeregény, de drámai vagy regényes eseményekben nemigen bővelkedik. Emiatt igen nehéz belőle sikeres filmet készíteni. Ha a rendező hűséges marad az eredetihez, mint Burt Brinckerhoff puritán díszletezésű 1980-as tévészeriája, a rengeteg párbeszédetől filmszerűtlenné válik. Ha pedig felturbózzák a regény vékonyka cselekményét, csorbulhat az írói szándék. Huxleynél sem a vademberek nem lázadnak fel, sem a munkások. Nem úgy, mint Grant Morrison, Brian Taylor és David Wiener akcióorientált tévésorozatában. A Vadember (Alden Ehrenreich) felláztatja az epszilonokat, nem mintha forradalmi elképzelései lennének egy még szebb új világról, hanem mert megcsömörlik az utópista fogyasztói társadalom ürességétől (pedig ő nem

is Shakespeare-drámákon nevelkedett, mint a regénybeli Vadember). Bőszíti a promiszkuitás is, amit nehezen tud összeegyeztetni a szépséges Lenina (Jessica Brown Findlay) iránt érzett szerelmével, akinek a szabadszerellel nincs igazán gondja, hiszen erre kondicionálták. A társadalomkritika sokkal hitelesebb lenne egy Spike Lee filmben, a szerelmi bonyodalom pedig mondjuk Noah Baumbach *Házassági történetében*, mint a fordianus falanszterben, ahol történetesen sem nyomornegyedeket, sem romantikus szerelmespárokat nem találunk. A szexhez elég két test, a szerelemhez viszont két személyiség is kellene, de hát a stabilitásnak épp az egyformaság volt az ára.

Az igazi problémát mégsem a szerelmi szál okozza, hanem Huxley társadalmi ideáljának félreértése. Huxley regénye ugyanis tényleg utópia, a szép új világot ugyan furcsának és tökéletlennek látja, de sok mindenben mégiscsak jobbnak tartja, mint nyomortól és világháborútól sújtott saját korát. A tévésorozat végkifejlete, amikor is az epszilonok legyilkolják az Alfákat és Bétákat, teljesen idegen Huxley elképzeléseitől. A mézszárlás nem megoldás, hanem egy diktatúra kezdete lenne. Huxley a korabeli, anarchiába zuhanó demokráciák (Weimari Köztársaság) láttán a rendpárti diktatúrák elkerülésének módját kereste. És közben felfedezte, hogy a tudomány, a technológia, a kommunikáció eszközei valamint a népesedési trend változásai miatt a zsarnokság formája is folyamatosan változásban van. Hitler és Sztálin ugyan épp a következő években fogja kiépíteni minden idők legszörnyűbb zsarnokságát, de a *Szép új világ* (amit nyilván egyikük sem olvasott), épp arról szól, hogy a hagyományos diktatúrák anakronisztikusak, mert tűzzel, vassal, erőszakkal akarják kikényszeríteni a társadalom stabilitását, miközben a „rend” és az „egység” humánusabb módszerei már rendelkezésre állnának. Persze a fordianus jóléti kapitalizmust is áthatja manipuláció, de Huxley falansztere sokkal humánusabb, mint Orwell disztópiája. Az 1984 Nagy Testvére a félelemre és a gyűlöltre építi rendszerét, a *Szép új világ* Alfái a bőségszaru és a „boldogok szigete” ősrégi vágyálmára. 2021-ben, a fake news, a mobiltelefon, a facebook és a populizmus korában Huxley jobb látnoknak tűnik, mint Orwell. •

„És a vízvonal alattiak boldogok?”

(Jessica Brown Findlay)

